

משרד התמ"ת
מחקר וכלכלה

מסגרות אשראי חדשות לעסקים סיכונים וסיכויים

סקר עסקים

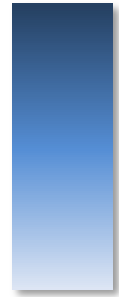
שוקי הנדלס

על המחבר

ד"ר שוקי הנדלס, חוקר ומרכז סקר המעסיקים במינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת.

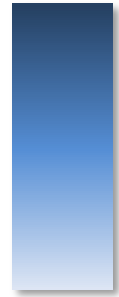
אפריל 2012

תוכן עניינים

עמוד	הנושא
3	עיקרי הממצאים
6	רקע
9	ממצאים
12	שער הריבית במסגרות החדשות
13	חריגה ממסגרות אשראי חדשות
15	הלוואות
17	החזרת צ'קים
18	חששות שההסדרים החדשים יגדילו את הסיכון הכלכלי
20	מדד כולל
23	דיון וסיכום

עיקרי הממצאים

סקר מסגרות אשראי חדשות לעסקים התבצע על ידי מנהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת בחודש דצמבר 2006 לפני הכניסה לתוקף של מסגרות האשראי החדשות שנקבעה לינואר 2007. בעקבות מלחמת לבנון השנייה נדחה המועד הסופי להפעלת התוכנית ליולי 2007. במועד זה שוב לא יוכלו הבנקים לקבוע מסגרות אשראי חד צדדיות ולאפשר ללקוחות חריגה ממסגרות האשראי שאושרו.

סקר מסגרות האשראי הקיף את כל העסקים במגזר העסקי המעסיקים בין עובד אחד ועד 100 עובדים. המדגם נבנה כמדגם שכבות על פי חלוקה לשלוש קבוצות גודל ושש קבוצות של ענפי משק.

א. חתימה על מסגרות אשראי חדשות - בעת ביצוע הסקר, בחודש דצמבר 2006, דיווחו 14% מהעסקים שהם עדיין לא חתמו על מסגרות האשראי החדשות עם הבנקים. זהו שיעור גבוה יחסית מאחר והסקר נערך כחמישה חודשים ממועד הפעלתן של מסגרות האשראי החדשות בתחילת יולי 2006. בנוסף, כ-8% מהעסקים דיווחו שלפחות אחת ממסגרות האשראי החדשות שיש להם עם הבנקים נקבעה על ידי הבנק באופן חד צדדי ולא נחתמה על ידם. כלומר, שיעור העסקים שלא הסדירו באופן מלא את מסגרות האשראי שלהם עם הבנקים הגיע, על פי נתוני הסקר, ל-22%.

מכלל העסקים שלא חתמו עדיין על מסגרת אשראי, 69% דיווחו שהם לא עובדים עם אשראי והם לא נזקקים לחתימה כזו. כלומר, רק 7% מהעסקים המעוניינים לחתום על מסגרות אשראי חדשות עדיין לא חתמו עליהן בעת ביצוע הסקר.

ב. גובה מסגרות האשראי - מסגרות האשראי החדשות גבוהות בממוצע מהמסגרות הישנות. 30% מהעסקים שחתמו על מסגרות אשראי חדשות דיווחו שמסגרת האשראי החדשה שלהם גבוהה ממסגרת האשראי הקודמת, 57% דיווחו שלא חל שינוי בהיקף מסגרת האשראי ורק 13% דיווחו שמסגרות האשראי שלהם קטנו. בממוצע חל גידול של 47% בהיקף מסגרת האשראי של עסקים שדיווחו על גידול במסגרות האשראי. העסקים שהיקף מסגרות האשראי שלהם קטן דיווחו על צמצום בהיקף ממוצע של 31%.

ג. חריגה ממסגרות אשראי - הנוהג של חריגה ממסגרות האשראי הישנות, ובעקבות כך, גם תשלום של ריבית חריגה, היה נפוץ למדי בקרב עסקים בישראל. 23% מהעסקים דיווחו שהם חרגו בעבר לעיתים קרובות ממסגרת האשראי, 24% חרגו לפעמים, 22% חרגו לעיתים רחוקות והשאר - 31%, לא חרגו אף פעם או כמעט אף פעם.

הפעלת מסגרות האשראי החדשות וההגבלות על החריגות, אף כי בפועל לא חל עדיין איסור מוחלט על חריגות בעת ביצוע הסקר, הביאו לכך שהרוב הגדול של העסקים דיווחו שבזמן הראיון הם לא היו במצב של חריגה ממסגרת האשראי. עם זאת, 8% דיווחו שהם כבר נמצאים בחריגה גם מהמסגרת החדשה שעליה הם חתמו. לגבי העתיד, 35% מהעסקים היו בטוחים שהם יצליחו בעתיד הקרוב לעמוד במסגרות האשראי

החדשות ולא לחרוג מהן, 51% העריכו שהם לא יחרגו, אך לא היו בטוחים, והשאר, 14% חששו שהם לא יעמדו במסגרת ויאלצו לחרוג ממנה.

בסה"כ, כ-20% מהעסקים דיווחו שהם נמצאים בחריגה ממסגרת האשראי החדשה או שהם מעריכים שהם יחרגו ממנה בעתיד הקרוב.

שיעורי החריגה ממסגרות האשראי החדשות היו גבוהות יחסית במחוזות הפריפריה בצפון ובדרום, בענפי האירוח והאוכל, ובעסקים קטנים שהיקף המחזור העסקי שלהם קטן.

הצלבה ביו נתוני החריגה, או החששות מחריגה, ממסגרות האשראי החדשות לבין נתוני החריגה בעבר, מצביעים על כך שמסגרות האשראי החדשות הביאו להגברת הסיכון הכלכלי של 5% מהעסקים, סיכון המתבטא בחריגות ממסגרות האשראי החדשות שלא באו לידי ביטוי בעבר. 15% נוספים מהעסקים שחרגו בעבר עדיין לא הפנימו את ההסדרים החדשים והם ממשיכים לחרוג מהמסגרות כל זמן שחריגות כאלה עדיין אפשריות, ו-30% מהעסקים הפסיקו את החריגות ממסגרות האשראי שאיפיינו אותם בעבר.

ד. גובה הריבית במסגרות האשראי החדשות - אחת הטענות, של המתנגדים לשינויים במסגרות האשראי, הייתה שהבנקים יעלו את הריבית על מסגרות האשראי החדשות, במטרה לכסות על הפסדיהן מביטול הריביות הגבוהות על החריגות שהיו נהוגות במסגרות האשראי הישנות.

הממצאים מצביעים על כך שלחששות אלה היה בסיס חלקי. שליש מהעסקים-33%, דיווחו כי שער הריבית במסגרת האשראי החדשה בבנק העיקרי הוא גבוה מזה ששולם בעבר במסגרת הישנה, 58% דיווחו שלא חל שינוי בגובה הריבית ורק 9% דיווחו על ירידה בשער הריבית במסגרת החדשה.

ה. הלוואות - לא כל העסקים יכלו לחתום על מסגרות אשראי חדשות ללא היעזרות בהלוואת גישור. שיעור גבוה יחסית של עסקים-18%, דיווחו שהם לקחו מהבנק הלוואת גישור.

בנוסף, חלק מהעסקים נקלעו לקשיי מימון ולא הצליחו לגייס מהבנקים את כל האשראי שלו הם היו זקוקים על פי הערכתם. 14% מהעסקים דיווחו שהם לקחו הלוואות חוץ בנקאיות לגיוס אשראי. בסה"כ 26% מהעסקים קיבלו הלוואת גישור או גייסו אשראי ממקורות חוץ בנקאיים.

בהבחנה על פי מחוזות, נמצא כי עסקים במחוזות הצפון והדרום-אזורי הפריפריה, נטו יותר מעסקים במחוזות האחרים לקחת הלוואות, הן הלוואות גישור והן הלוואות חוץ בנקאיות.

ו. החזרת צ'קים - 23% מהעסקים דיווחו שחלה עליה בהחזרת צ'קים של לקוחות, 7% דיווחו שהבנק לא כיבד צ'קים של העסק ועוד 7% מהעסקים דיווחו שהתרחשו שתי התופעות- גם חוזרים יותר צ'קים של לקוחות וגם לא כובדו צ'קים של העסק. בסה"כ, 37% מהעסקים דיווחו על לפחות אחת משתי התופעות.

נמצא קשר בין החזרת צ'קים, הן החזרת צ'קים שהעסק נתן והן צ'קים של לקוחות העסק, לבין גודל העסק. העסקים הקטנים, בעיקר אלה המעסיקים עד 5 עובדים, דיווחו על שעורים גבוהים של החזרת צ'קים, בהשוואה לעסקים הגדולים יותר.

ז. **חששות מהשינויים במסגרות האשראי** - נמצאה בסקר רמה גבוהה למדי של חששות. העסקים בסקר התפלגו בין עסקים שהביעו חששות רבים-33%, עסקים שהביעו חששות בינוניים-20%, עסקים שדיווחו שאינם חוששים-41%, ועסקים שדיווחו על חששות מעטים בלבד-7%.

למלחמה בצפון היה קשר עם רמת החששות. בעוד שרק 53% מכלל העסקים הביעו בממוצע תחושה גבוהה או בינונית של חששות, השיעור במחוז הצפון הגיע ל-78%. שיעור העסקים במחוז חיפה, שחששו מפגיעה כלכלית גבוהה או בינונית, לא היה גבוה מהממוצע. נראה שרמת החששות הגבוהה במחוז הצפון נובעת מהשפעה משולבת של המלחמה בצפון ושל הפריפריאליות של האזור.

הבדלים ניכרים בהיקף החששות נמצאו בהבחנה גם על פי גודל העסק. 60% מהעסקים הזעירים המעסיקים עד 5 עובדים- הביעו חששות גבוהים או בינוניים. שיעור החששות הגבוהים והבינוניים ירד ל-47% בקרב העסקים הקטנים המעסיקים בין 6 ל-10 עובדים וירד עד ל-31% בעסקים המעסיקים בין 40 ל-100 עובדים.

ח. **רמת הסיכון הכוללת** - לצורך בחינת רמת הסיכון הכוללת של העסק, נבנה מדד הבודק את רמת ההתנסות השלילית והחששות של העסק מהיבטים שונים הקשורים למסגרות האשראי החדשות. המדד כלל: הערכה שמסגרות האשראי החדשות יגבירו במידה רבה את הסיכון הכלכלי של העסק; שער הריבית במסגרת האשראי החדשה גבוהה מהשער הישן; העסק קיבל הלוואת גישור מהבנק; העסק לקח הלוואה חוץ בנקאית; העסק חורג ממסגרת האשראי החדשה; העסק מעריך שהוא לא יצליח בעתיד הקרוב לעמוד במסגרות האשראי החדשות; העסק מדווח על עלייה במספר הצ'קים החוזרים של לקוחות; העסק מדווח שהבנקים לא כיבדו צ'קים שלו.

נמצא כי 39% מהעסקים לא היו חשופים לאף אחד מהסיכונים שהוגדרו. השאר התפלגו בין 26% שהיו חשופים לסיכון אחד, 23% שהיו חשופים לשנים עד שלושה סיכונים ו-12% שהיו חשופים לארבעה עד שבעה סיכונים.

רמת הסיכונים הנובעים מהשינויים במסגרות האשראי הייתה קשורה לגודל העסק-בעסקים הקטנים רמת הסיכונים הייתה גבוהה מאשר בעסקים הגדולים, ולמחוז-מחוזות הדרום והצפון, המוזות הפריפריאליים, התאפיינו ברמת סיכונים גבוהה.

רקע

מסלול ה"אוברדרפט" הפך בישראל זה מכבר לדרך המלך לגיוס אשראי, הן לעסקים והן למשקי הבית, וניתן להגדירו כ"מחלה לאומית". בשיטה זו, הבנק קובע לכל אחד מלקוחותיו מסגרת אשראי המאפשרת לו לעמוד ביתרת חובה בחשבון העו"ש בריבית מוסכמת. חריגה מהמסגרת שנקבעה גררה בעקבותיה עלייה חדה בשיעורי הריבית, תופעה שלא בהכרח כל לקוחות הבנקים היו מודעים לה. התחושה הייתה שלבנקים לא היה עניין לרסן את חריגות היתר.¹

הפיקוח על הבנקים בבנק ישראל קיבל כבר בשנת 2005 החלטה לצמצם תופעה זו של חריגה ממסגרות אשראי. ההחלטה שהתקבלה הייתה שהחל מ-1 ביולי 2006 תיאסר חריגה ממסגרת האשראי בחשבונות עובר ושב. ההוראה נועדה להפסיק את הנהוג הרווח בישראל של ניהול חשבונות אלה, תוך חריגות תכופות ומתמשכות ממסגרות האשראי המאושרות. יש לציין כי ההוראה האמורה אינה אוסרת קיום יתרה שלילית בחשבון ואינה מחייבת הקטנת היקף האשראי, אלא מחייבת הקפדה על כך שלא תהיה חריגה מהמסגרת המוסכמת בין הצדדים.

בהוראה נקבע כי על הבנקים יהיה לקבוע ללקוח מסגרת אשראי, המתאימה לצרכיו, לכושר החזר ולביטחונות שלו, זאת על בסיס ניתוח מתועד, לצורך אישור המסגרת על ידי גורם האשראי המוסמך בבנק. כמו כן, נקבע כי הבנק רשאי להעמיד, ללקוח בעל מסגרת אשראי, מסגרת אשראי חד צדדית נוספת, ובלבד שיידע את הלקוח. מסגרת חד צדדית כזו לא תחויב בעמלה, ושיעורי הריבית עליה לא יעלו על אלה שנקבעו למסגרת האשראי האחרונה שהוסכמה בכתב עם הלקוח ונחתמה על ידו. בפיקוח על הבנקים הדגישו, כי הוראה זו לא תצמצם בהכרח את היקף האשראי בעו"ש ללקוחות שמשתמשים כיום באשראי בחריגה.

הוראה זו נדרשה, על פי הערכת הפיקוח על הבנקים, נוכח אופי הפעילות הייחודי שהתפתח בישראל בתחום זה של שימוש נרחב באשראי בחשבונות העובר ושב והתפתחותה של פרקטיקה בנקאית שהשלימה עם היווצרות תדירה ומתמשכת של חריגות ממסגרות האשראי המאושרות, ולעיתים אף בשיעורים מהותיים מתוך יתרות האשראי בחשבונות העובר ושב, וכל שכן, ביחס לסכומי המסגרת המאושרת. ההוראה החדשה נועדה להקטין את אי הוודאות הנגרמת ללקוח ולתאגיד הבנקאי כאחד כתוצאה מחריגות אשראי בחשבונות העובר ושב. תופעת החריגות ממסגרות האשראי הקשתה גם על קיום נאות של החוק למניעת צ'יקים ללא כיסוי ועל היכולת לאכוף אותן, ופגעה במחזיקים בצ'יקים כאלה ובאמון הציבור באמצעי תשלום זה.

על מנת לאפשר היערכות נאותה של הבנקים ושל הלקוחות לדפוס הפעילות החדש בחשבונות העו"ש, ניתנה הקלה ביישום ההוראה אשר מאפשרת לבנקים להעמיד מסגרת אשראי חד צדדית גם ללקוחות שלא

¹ ראה לדוגמה - פרוטוקול ישיבת ועדת הכלכלה, 29.11.2005.

הסדירו את מסגרת האשראי שלהם, וזאת עד ליום 1.1.07. לאחר מועד זה, יוכל הבנק להעמיד מסגרת אשראי חד צדדית רק לאותם לקוחות שחתמו על מסגרת אשראי בחשבון.

בחודש דצמבר 2006 הוחלט על מתן הקלות נוספות בהוראה, גם בעקבות המלחמה בצפון שהתנהלה בחודשים יולי-אוגוסט שנה זו. התיקון התיר לבנק לכבד שיקים וחיובים גם כאשר החשבון נמצא בחריגה קטנה של עד אלף ש"ח, ובלבד שהחריגה לא תתמשך לאורך זמן, והאריך את התקופה המאפשרת לבנקים להעמיד מסגרות חד צדדיות ללקוחות שטרם הסדירו מסגרת אשראי כלשהי בחשבונם, וזאת עד ל-1.7.07 (במקום 1.1.07). הארכה זו התבקשה לאחר שנמסר מהבנקים שיש עדיין מספר ניכר של לקוחות שטרם הסדירו את מסגרת האשראי הראשונית בחשבונם. לקוחות אלה, אלמלא ההארכה, היו עלולים להיקלע לקושי אם תבטל המסגרת החד צדדית שהעמיד להם הבנק, והצ'קים והחיובים האחרים שלהם יוחזרו.

הרפורמה במסגרות האשראי זכתה להתנגדויות לא מעטות בעיקר מצד לשכות המסחר וארגוני מעסיקים. החששות היו שחלק מהעסקים, בעיקר עסקים קטנים ובעיקר עסקים שמחזור ההכנסות שלהם אינו קבוע והם תלויים בגורמים עונתיים, יפגעו מההסדרים החדשים ולא יצליחו לעמוד בהם.

סקר מסגרות אשראי לעסקים התבצע על ידי מנהל מחקר וכלכלה במשרד התעשייה המסחר והתעסוקה בחודש דצמבר 2006 לפני הכניסה לתוקף של מסגרות האשראי החדשות שנקבעה ל-1 בינואר 2007. כזכור, בעקבות המלחמה, נדחה המועד הסופי להפעלת התוכנית ל-1 ביולי 2007. במועד זה שוב לא יוכלו הבנקים לקבוע מסגרות אשראי חד צדדיות ולאפשר ללקוחות חריגה ממסגרות האשראי שאושרו.

המטרות העיקריות של הסקר היו:

1. לבדוק את היקף החתימה של הלקוחות העסקיים על מסגרות האשראי החדשות, כולל מסגרות אשראי שנקבעו חד צדדית.
2. לבדוק את גודל מסגרות האשראי החדשות בהשוואה למסגרות הישנות.
3. לבדוק את שערי הריבית במסגרות האשראי החדשות.
4. לבדוק את השפעת מסגרות האשראי החדשות על לקיחת הלוואות גישור ולקיחת הלוואות חוץ בנקאיות.
5. לבדוק את השפעת מסגרות האשראי החדשות על אי כיבוד צ'קים וכרטיסי אשראי, הן של העסק עצמו והן של לקוחותיו.
6. לבדוק את העמידה של העסקים במסגרות האשראי החדשות.
7. לבדוק את תחושת העסקים לגבי היכולת שלהם לעמוד במסגרות החדשות בעתיד.
8. לבדוק את החששות של העסקים שההסכמים החדשים יגדילו את הסיכון הכלכלי.

סקר מסגרות האשראי התבצע על ידי חברת בי.די.אי. והקיף את כל העסקים במגזר העסקי המעסיקים בין עובד שכיר אחד ועד 100 עובדים. לא נכללו בסקר עסקים גדולים המעסיקים יותר מ-100 עובדים. המדגם נלקח מקובץ המעסיקים של הביטוח הלאומי שבו נכללים כל העסקים המעסיקים לפחות עובד שכיר אחד - בסה"כ כ-150 אלף עסקים בסקטור העסקי המעסיקים בין עובד אחד ל-100 עובדים. המדגם נבנה כמדגם שכבות על פי חלוקה לשלוש קבוצות גודל-עד 10 עובדים, 11 עד 24 עובדים, ו-25 עד 100 עובדים, ושש קבוצות של ענפי משק-תעשייה, בנייה, מסחר, שירותים עסקיים, אירוח ואוכל, וענפים

אחרים. המדגם אינו מייצג את העצמאים שאינם מעסיקים שכירים. בסה"כ נבדקו במסגרת הסקר 480 עסקים.

הראיונות בסקר התבצעו באמצעות ראיון טלפוני עם הבעלים או עם מנהלים אחרים. התפלגות התפקידים של אנשי הקשר שרואיינו הייתה:

57%	בעלים
22%	מנכ"לים או מנהלים כלליים
16%	מנהלי כספים ומנהלי חשבונות
5%	אחרים

ממצאים

השלכות הנוהלים החדשים להקצאת מסגרות אשראי, שהונהגו בתחילת יולי 2006, נבדקו בסקר הנוכחי במספר מימדים. המימדים שנבדקו התייחסו למטרות שהוגדרו: היקף החתימה של לקוחות עסקיים על מסגרות האשראי החדשות, כולל מסגרות אשראי שנקבעו חד צדדית, גודל מסגרות האשראי החדשות בהשוואה למסגרות הישנות, שערי הריבית במסגרות האשראי החדשות, השפעת מסגרות האשראי החדשות על לקיחת הלוואות גישור ולקיחת הלוואות חוץ בנקאיות, השפעת מסגרות האשראי החדשות על אי כיבוד צ'קים וכרטיסי אשראי הן של העסק עצמו והן של לקוחותיו, העמידה של העסקים במסגרות האשראי החדשות, תחושת העסקים לגבי היכולת שלהם לעמוד בהסכמי המסגרות החדשות בעתיד, וחששות של עסקים שההסכמים החדשים יגדילו את הסיכון הכלכלי.

א. חתימה על מסגרות האשראי החדשות

בעת ביצוע הסקר בחודש דצמבר 2006, דיווחו 14% מהעסקים שהם עדיין לא חתמו על מסגרות אשראי חדשות עם הבנקים (ראה לוח 1). זהו שיעור גבוה יחסית מאחר והסקר נערך כחמישה חודשים ממועד הפעלתן של מסגרות האשראי החדשות בתחילת יולי 2006. בנוסף, כ-8% מהעסקים דיווחו שלפחות אחת ממסגרות האשראי החדשות שיש להם עם הבנקים נקבעה על ידי הבנק באופן חד צדדי ולא נחתמה על ידם. כלומר, שיעור העסקים שלא הסדירו באופן מלא את מסגרות האשראי שלהם עם הבנקים הגיע, על פי נתוני הסקר, ל-22%.

שאר העסקים מתחלקים בין 55% שחתמו על מסגרת אשראי חדשה עם בנק אחד, 22% שחתמו על שתי מסגרות אשראי חדשות ו-9% שחתמו על שלוש מסגרות אשראי חדשות או יותר.

לוח 1: חתימה על מסגרות אשראי חדשות באחוזים

100%	
14.1	לא נחתמה מסגרת אשראי
55.2	מסגרת אחת
22.2	שתי מסגרות
8.6	3 מסגרות או יותר
1.3	ממוצע

מכלל העסקים שלא חתמו עדיין על מסגרת אשראי, 69% דיווחו שהם לא עובדים עם אשראי והם לא נזקקים לחתימה כזו. שאר העסקים התפלגו בין 14% שיש להם חשבונות מוגבלים והבנקים אינם מוכנים לחתום איתם על מסגרות אשראי חדשות, 9% שעדיין לא התפנו לעסוק בכך ו-9% שלא הבינו את המשמעות של ההסדר-העובדה שההסדר מבטל את מסגרות האשראי הישנות, ודיווחו שהם לא נזקקים למסגרת אשראי חדשה מאחר והישנה מספקת אותם.

על פי נתונים אלה, רק 7% מהעסקים המעוניינים לחתום על מסגרות אשראי חדשות עדיין לא חתמו עליהן בעת ביצוע הסקר.

רק מספר מוגבל של אפיוני רקע ייחדו את העסקים שלא חתמו על מסגרות אשראי חדשות בהשוואה לעסקים שחתמו על המסגרות. נמצא קשר חלקי בין גודל העסק לבין אי חתימה על מסגרות אשראי חדשות. עסקים המעסיקים מספר קטן של עובדים ועסקים שמחזור העסקאות שלהם קטן נטו יותר שלא לחתום על מסגרות אשראי חדשות. ההבדלים בין עסקים שחתמו על המסגרות החדשות, לבין העסקים שלא חתמו, בהבחנה לפי ענפי המשק ובהבחנה לפי אזורים גיאוגרפיים, היו קטנים, זאת למעט מחוז ירושלים שהתאפיין ברמה גבוהה במיוחד של עסקים שלא חתמו על הסכמים-28%. לא נמצא שעור גבוה של עסקים שלא חתמו על הסכמים במחוז הצפון, שהתאפיין ברמה גבוהה של חששות מהשלכות שליליות אפשריות של הסדרי האשראי החדשים בעקבות המלחמה (ראה להלן).

השינויים במסגרות האשראי לא הביאו למהפך בדפוסי העבודה של העסקים עם הבנקים. 7% מהעסקים דיווחו שהם החליפו, במעבר להסדר החדש של מסגרות האשראי, את הבנק העיקרי שאיתו הם עבדו לפני ההסדר, ו-10% דיווחו שבמעבר להסדר החדש הם פתחו חשבון בבנק נוסף. בסה"כ כ-16% מהעסקים עשו שינוי בהרגלי העבודה שלהם מול הבנקים בעקבות הסדרי מסגרות האשראי החדשים.

ב. היקף מסגרות האשראי החדשות

הציפיות של בנק ישראל היו שהסדרי האשראי החדשים לא יפגעו בהיקף הכולל של האשראי שעסקים מקבלים מהבנקים, אלא רק יישנו את ההתנהלות הכספית וימנעו חריגות שעלותן גבוהה. לפיכך, הציפיות היו שבמרבית המקרים יגדילו הבנקים את מסגרות האשראי שהם נותנים לעסקים, בהשוואה למסגרות האשראי הישנות, זאת מאחר ובהסדרים החדשים אין לבנקים תמריץ להגביל את מסגרות האשראי על מנת לגבות ריבית גבוהה יותר על חריגות ממסגרות אלו.

כ-40% מהעסקים שחתמו על מסגרות אשראי חדשות דיווחו על מסגרת אשראי של עד 100 אלף ש"ח בבנק העיקרי שאיתו העסק עובד. 43% נוספים דיווחו על מסגרת אשראי שבין 100 אלף ש"ח ל-500 אלף ש"ח. לשאר העסקים-18%, יש מסגרות אשראי גבוהות יותר, כאשר הממוצע עמד על 322 אלף ש"ח (ראה לוח 2).

לוח 2: היקף האשראי במסגרות החדשות, באחוזים וממוצע

100%	
18.1	פחות מ- 50 אלף ₪
21.7	מ- 50 אלף עד פחות מ- 100
24.0	מ- 100 אלף עד פחות מ- 250
18.5	מ- 250 אלף עד פחות מ- 500
9.9	מ- 500 אלף עד פחות ממיליון
7.7	יותר ממיליון
322 אלף	ממוצע

כצפוי, נמצא קשר חזק בין היקף מסגרת האשראי לבין מספר המועסקים בעסק. מסגרת האשראי של העסקים הקטנים המעסיקים עד 5 עובדים עמדה על 25 אלף בממוצע לעומת 700 אלף בעסקים הגדולים

המעסיקים יותר מ-40 עובדים. בהבחנה על פי ענפי המשק, נמצא כי מסגרות האשראי הגבוהות ביותר היו לעסקים בענפי הבנייה והחקלאות, ומסגרות האשראי הנמוכות ביותר היו לעסקים בענפי האירוח והאוכל.

הממצאים מאמתים את ההנחה שמסגרות האשראי החדשות גבוהות בממוצע מהמסגרות הישנות. 30% מהעסקים, שחתמו על מסגרות אשראי חדשות, דיווחו שמסגרת האשראי החדשה שלהם גבוהה ממסגרת האשראי הקודמת, 57% דיווחו שלא חל שינוי בהיקף מסגרת האשראי ורק 13% דיווחו שמסגרות האשראי שלהם קטנו.

47% מהעסקים, שדיווחו על גידול במסגרות האשראי החדשות, מסגרות האשראי שלהם גדלו בהיקף של עד 29%, 32% גדלו בהיקף שבין 30%-ל-50% ו-21% בהיקף גבוה של יותר מ-50% (ראה לוח 3). בממוצע חל גידול של 47% בהיקף מסגרת האשראי של עסקים אלה. העסקים שהיקף מסגרות האשראי שלהם קטנו דיווחו על צמצום בהיקף ממוצע של 31%.

לוח 3: השינויים במסגרות האשראי החדשות בהשוואה למסגרות הישנות, באחוזים וממוצעים

גודל השינוי	המסגרת גדלה	המסגרת קטנה
	100%	100%
עד 19%	25.1	27.2
20% - עד 29%	22.3	31.0
30% עד 50%	31.6	26.3
51% עד 200%	21.0	15.6
ממוצע	46.6%	31.4%

על פי אומדן מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת, ההיקף הכולל של תוספת האשראי שניתן לעסקים, המעסיקים בין עובד אחד ל-100 עובדים, במסגרת מסגרות האשראי המאושרות החדשות, עמד על 3,329 מיליארד, ממוצע של 23,400 ש"ח לעסק.² עם זאת, לא ניתן להסיק מנתונים אלה על היקף השינויים באשראי שניתן בפועל מאחר ואין בידנו נתונים לגבי היקף החריגות ממסגרות האשראי המאושרות שניתנו בעבר לאותם עסקים. האומדן של בנק ישראל לשנת 2004, המתייחס להיקף חריגות של כ-16.5 מיליארד ש"ח³, הוא נתון כולל המתייחס גם למשקי הבית, גם לעצמאים שאינם מעסיקים שכירים וגם לעסקים גדולים המעסיקים יותר מ-100 עובדים שאינם נכללים, כזכור, בסקר הנוכחי.

² החישוב מתבסס על עלייה כוללת במסגרות האשראי של 4,329 מיליארד ש"ח, בעסקים שבהם מסגרת האשראי עלתה ועל ירידה כוללת של 804 מיליון ש"ח, בעסקים שבהם מסגרת האשראי ירדה, כאשר השינוי הכולל חושב לפי 150,500 עסקים המעסיקים בין עובד אחד ל-100 עובדים.

³ הארץ און-ליין, שלומי שפר, בנק ישראל מכווץ את המינוס, אוקטובר 2005.

שער הריבית במסגרות החדשות

אחת הטענות, של המתנגדים לשינויים במסגרות האשראי, הייתה שהבנקים יעלו את הריבית על מסגרות האשראי החדשות, בהשוואה למסגרות הישנות, זאת במטרה לכסות על הפסדיהם מביטול הריביות הגבוהות על החריגות במסגרות האשראי הישנות. החשש היה שהריבית הכוללת שישלמו עסקים על האשראי שיקבלו מהבנק תהיה בסופו של חשבון גבוהה מזו ששולמה בעבר.

הממצאים מצביעים על כך שלחששות אלה היה לפחות בסיס חלקי. שליש מהעסקים-33%, דיווחו כי שער הריבית במסגרת האשראי החדשה בבנק העיקרי גבוה מזה ששולם בעבר במסגרת האשראי הישנה, 58% דיווחו שלא חל שינוי במסגרת האשראי ורק 9% דיווחו על ירידה בשער הריבית במסגרת האשראי החדשה (ראה לוח 4).

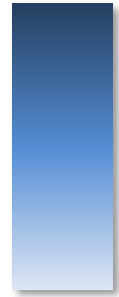
לוח 4: השינויים בריבית במסגרות האשראי החדשות בהשוואה למסגרות הישנות, באחוזים

סה"כ	הריבית גדלה	ללא שינוי	הריבית ירדה	סה"כ
32.6	58.5	8.9	100%	סה"כ
15.3	12.9	2.1	30.3	מסגרת האשראי גדלה
10.8	41.1	3.8	55.6	ללא שינוי
6.6	4.5	3.0	14.1	מסגרת האשראי קטנה

הצלבה בין השינויים בהיקף מסגרת האשראי החדשה, לבין השינויים בגובה הריבית, מצביעה על כך שקיימת אפשרות לעלייה בסיכון העסקי, המתבטאת בעלייה בריבית או בצמצום מסגרת האשראי, ב-37% מהעסקים. בקבוצה זו נכללים כל העסקים שדיווחו על עלייה בשיעור הריבית שהם משלמים במסגרת האשראי החדשה, ועסקים שדיווחו שלא חל שינוי בגובה הריבית, אך מסגרת האשראי שלהם קטנה. לגבי 21% מהעסקים ניתן להניח כי מסגרת האשראי שלהם השתפרה. קבוצה זו כוללת את כל העסקים שהריבית שהם משלמים על האשראי במסגרות החדשות ירדה, ואת העסקים שמסגרת האשראי שלהם גדלה מבלי שחל שינוי בגובה הריבית שהם משלמים. הקבוצה השלישית, הכוללת 41% מהעסקים, הם עסקים שלא חל שינוי לא בהיקף מסגרת האשראי שלהם ולא בגובה הריבית שהם משלמים.

לא נמצאו כמעט הבדלים, בגובה הריבית במסגרות החדשות שמשלמים עסקים, בהבחנה על פי מחוזות ובהבחנה על פי ענפי המשק. קשר חלקי, אף כי לא ליניארי, נמצא בין גובה הריבית לבין גודל העסק. העסקים הגדולים יחסית, הן בהבחנה על פי מספר המועסקים-מעסיקים בין 41 ל-100 עובדים, והן בהבחנה על פי גודל מחזור- 25 מיליון ש"ח ויותר לשנה, התאפיינו ביציבות ולא חל שינוי בגובה הריבית שהם משלמים. 84% מהעסקים המעסיקים יותר מ-40 עובדים דיווחו שלא חל שינוי בגובה הריבית שהם משלמים, כמו גם 93% מהעסקים שהמחזור העסקי שלהם הוא מעל 25 מיליון.

חריגה ממסגרות אשראי חדשות

הנוהג של חריגה ממסגרות האשראי, ובעקבות כך גם תשלום של ריבית חריגה, היה נפוץ למדי בקרב עסקים בישראל. 23% מהעסקים דיווחו שהם חרגו בעבר לעיתים קרובות ממסגרת האשראי, 24% חרגו לפעמים, 22% חרגו לעיתים רחוקות, והשאר-31%, לא חרגו אף פעם או כמעט אף פעם.

הפעלת מסגרות האשראי החדשות וההגבלות על החריגות, אף כי בפועל לא חל עדיין איסור מוחלט על חריגות בעת ביצוע הסקר, הביאו לכך שהרוב הגדול של העסקים דיווחו שבזמן הראיון הם לא חרגו ממסגרת האשראי. עם זאת, 8% דיווחו שהם כבר נמצאים בחריגה גם מהמסגרת החדשה שעליה הם חתמו. לגבי העתיד, 35% מהעסקים היו בטוחים שהם יצליחו בעתיד הקרוב לעמוד במסגרות האשראי החדשות ולא לחרוג מהן. 51% העריכו שהם לא יחרגו, אך לא היו בטוחים, והשאר-14%, חששו שהם לא יעמדו במסגרת ויאלצו לחרוג ממנה.

בסה"כ, כ-20% מהעסקים דיווחו שהם נמצאים בחריגה ממסגרת האשראי החדשה או שהם מעריכים שהם יחרגו ממנה בעתיד הקרוב.

שיעורי החריגה ממסגרות האשראי החדשות היו גבוהים יחסית במחוזות הצפון והדרום. בעוד שממוצע העסקים שחרגו עמד כזכור על 8%, במחוזות הצפון והדרום אחוז החורגים עמד על 15% ו-13% בהתאמה. בהבחנה על פי ענפי המשק, שיעור חריגה גבוה במיוחד איפיון את ענפי האירוח והאוכל. 19% מהעסקים בענפים אלה דיווחו על חריגה ממסגרות האשראי החדשות. קשר נוסף נמצא בין שיעור העסקים שחרגו ממסגרות האשראי החדשות לבין היקף המחזור של העסקים. 12% מהעסקים בעלי מחזור קטן של עד חצי מיליון ש"ח לשנה דיווחו שהם חרגו ממסגרת האשראי.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נסגרו בשנת 2004 כ-37 אלף עסקים, רובם לאחר שנקלעו לקשיים כלכליים.⁴ ניתן להניח כי הגבלת מסגרות האשראי עלולה לקצר את תהליך הקריסה של חלק מהעסקים המתקשים להשיג אשראי ויזרזו תהליך זה. השאלה היא האם השינוי במסגרות האשראי יביא לסגירת עסקים שללא השינוי לא היו נקלעים לקשיים. לא ניתן לענות על שאלה זו בסקר הנוכחי, אך ניתן להעריך האם עסקים שבעבר לא חרגו ממסגרות האשראי הישנות נוטים לעשות זאת במסגרות האשראי החדשות.

הצלבה בין נתוני החריגה, או החששות מחריגה, ממסגרות האשראי החדשות לבין נתוני החריגה בעבר, מצביעים על כך שמסגרות האשראי החדשות הביאו להגברת הסיכון הכלכלי של 5% מהעסקים, סיכון המתבטא בחריגות ממסגרות האשראי החדשות שלא באו לידי ביטוי בעבר (ראה לוח 5). 15% נוספים

⁴ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל, 2006, לוח 18.4.

מהעסקים, שחרגו מהמסגרות הישנות נוטים גם כיום לחרוג מהם, לפחות כל זמן שחריגות כאלה עדיין אפשריות, ו-30% מהעסקים הפסיקו את החריגות ממסגרות האשראי שאיפנו אותם בעבר.

לוח 5: חריגה ממסגרות חדשות וממסגרות ישנות, באחוזים

חריגות בעבר					
סה"כ	כמעט אף פעם	לעיתים רחוקות	לפעמים	לעיתים קרובות	חריגה ממסגרת חדשה או חששות לחריגה
20.3	2.1	3.0	8.8	6.4	חורגים
79.7	29.5	20.0	13.3	16.9	לא חורגים
100%	31.7	23.0	22.1	23.2	סה"כ

הלוואות

לא כל העסקים יכלו לחתום על מסגרות אשראי חדשות ללא היעזרות בהלוואת גישור. לפיכך, העסקים נשאלו במסגרת הסקר האם במעבר מההסדר הישן להסדר החדש קיבל העסק הלוואת גישור בבנק העיקרי שאיתו הוא עובד. שיעור גבוה יחסית של עסקים-18%, דיווחו שהם לקחו מהבנק הלוואת גישור (ראה לוח 6).

בנוסף, חלק מהעסקים נקלעו לקשיי מימון ולא הצליחו לגייס מהבנקים את כל האשראי שלו הם היו זקוקים על פי הערכתם. חלק מעסקים אלה נאלצו לגייס הלוואות חוץ בנקאיות לצורך זה. בשאלה שהופנתה לעסקים, דיווחו 14% מהם שהם לקחו הלוואות חוץ בנקאיות לגיוס אשראי.

הצלבה של הנתונים מצביעה על כך ש-26% מהעסקים קיבלו הלוואת גישור או גייסו אשראי ממקורות חוץ בנקאיים. הם התחלקו בין 12% שלקחו רק הלוואת גישור, 8% שלקחו רק הלוואה ממקורות חוץ בנקיים ו-6% שלקחו את שתי ההלוואות- גם הלוואת גישור וגם הלוואה חוץ בנקאית.

לוח 6: קבלת הלוואת גישור מהבנק והלוואה חוץ בנקאית, באחוזים

הלוואה חוץ בנקאית			
הלוואת גישור	לקח	לא לקח	סה"כ
סה"כ	13.9	86.1	100%
לקח	5.5	12.2	17.7
לא לקח	8.4	73.9	82.3

כצפוי, לקבלת הלוואות, הן הלוואות גישור והן הלוואות ממקורות חוץ בנקיים, היה קשר עם הערכת המצב הכלכלי של העסק. עסקים שלקחו הלוואות עשו זאת, במרבית המקרים, מסיבות הקשורות ללחצים כלכליים.

בהבחנה על פי מחוזות, נמצא כי עסקים במחוזות הצפון והדרום-אזורי הפריפריה, נטו יותר מעסקים במחוזות האחרים לקחת הלוואות, הן הלוואות גישור והן הלוואות חוץ בנקאיות. במחוזות הצפון והדרום, 29% מהעסקים לקחו הלוואות גישור ו-19% לקחו הלוואות חוץ בנקאיות, זאת לעומת 14% ו-12% בהתאמה במחוזות האחרים.

בהבחנה על פי ענפי המשק, נמצאה נטייה חזקה יותר לקחת הלוואות בענפי החקלאות והבנייה, הן הלוואות גישור והן הלוואות חוץ בנקאיות.

לא נמצא קשר בין גודל העסק לבין שיעור העסקים שלקחו הלוואות, הן הלוואות גישור והן הלוואות חוץ בנקאיות. ממצא זה נבע מכך שקיימות כנראה שתי מגמות המבטלות זו את זו. מצד אחד, הצרכים של העסקים הקטנים גדולים יותר מאלה של העסקים הגדולים, איתנותם הכלכלית פחותה והם זקוקים יותר להלוואות מסוג זה. מצד שני, הבנקים והגורמים החוץ בנקאיים נוטים יותר לתת הלוואות לעסקים גדולים יחסית בהנחה שהם איתנים יותר כלכלית והסיכון של הבנקים במתן ההלוואות במקרה זה נמוך יותר.

החזרת צ'קים

החששות שליוו את הסדרי מסגרות האשראי החדשות היו שעסקים יחרגו ממסגרות האשראי ועקב כך לא יכובדו הצ'קים שהעסק יוציא, גם אם החריגה תהיה לתקופה מוגבלת עקב עיכובים לא צפויים בתזרים המזומנים.

העסקים נשאלו האם כיום, לאחר החתימה על מסגרות האשראי החדשות, חוזרים יותר צ'קים של לקוחות או שהבנקים נוטים יותר לא לכבד כרטיסי אשראי של לקוחות. בנוסף, נשאלו העסקים האם, מאז כניסת התקנות החדשות לתוקף, לא כיבד הבנק צ'קים של העסק או הגביל את כרטיסי האשראי של העסק.

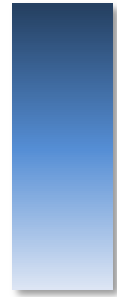
נמצא כי 23% מהעסקים דיווחו שחלה עלייה בהחזרת צ'קים של לקוחות, 7% דיווחו שהבנק לא כיבד צ'קים של העסק ועוד 7% מהעסקים דיווחו שהתרחשו שתי התופעות-גם חוזרים יותר צ'קים של לקוחות וגם לא כובדו צ'קים של העסק. בסה"כ, 37% מהעסקים דיווחו על לפחות אחת משתי התופעות (ראה לוח 7).

לוח 7: חזרת צ'קים של העסק ושל לקוחות העסק, באחוזים

סה"כ	חזרו צ'קים של העסק		חוזרים יותר צ'קים של לקוחות
	לא	כן	
100%	85.6	14.4	סה"כ
29.8	22.6	7.2	כן
70.2	63.1	7.2	לא

נמצא קשר בין החזרת צ'קים, הן החזרת צ'קים שהעסק נתן והן צ'קים של לקוחות העסק, לבין גודל העסק. העסקים הקטנים, בעיקר אלה המעסיקים עד 5 עובדים, דיווחו על שעורים גבוהים של החזרת צ'קים, בהשוואה לעסקים הגדולים יותר. בפילוח ענפי, נמצא כי התופעה של החזרת צ'קים שכיחה יותר בענפי המסחר.

חששות שהסדרים החדשים יגדילו את הסיכון הכלכלי

השאלה בדקה את תפיסת המנהלים לגבי המידה שבה הקצאת מסגרות האשראי החדשות מגדילה את הסיכון הכלכלי של העסק. העסקים בסקר התפלגו כמעט שווה בשווה בין עסקים שהביעו חששות רבים-33%, וחששות בינוניים-20%, לבין עסקים שדיווחו על העדר חששות בכלל-41%, או על חששות מעטים בלבד-7%.

למלחמה בצפון היה כנראה קשר עם תחושת הסיכון הכלכלי הנובעת מהנוהל החדש של הקצאת מסגרות אשראי. הממצא נובע מעיתוי הסקר שנערך לקראת סוף שנת 2006 לאחר סיום המלחמה בצפון. בעוד שרק 53% מהעסקים הביעו בממוצע תחושה גבוהה או בינונית של חששות, השיעור במחוז הצפון הגיע ל-78%. שיעור נמוך של חששות מפגיעה איפיינו את מחוזות תל אביב וירושלים-33% ו-37% בהתאמה. המעניין הוא ששיעור העסקים במחוז חיפה החוששים מפגיעה כלכלית גבוהה או בינונית, בעקבות השינויים במסגרות האשראי, לא היה גבוה מהממוצע. ההשפעה של המלחמה בצפון השפיעה יותר על מחוז הצפון ופחות על מחוז חיפה. נראה שרמת החששות הגבוהה במחוז הצפון נובעת מהשפעה משולבת של המלחמה בצפון ושל הפריפריאליות של האזור.

בהבחנה על פי ענפים כלכליים, החששות הגבוהים ביותר מפגיעה כלכלית בעקבות השינוי במסגרות האשראי התגלו בענפי הבנייה. בענפים אלה, לא פחות מ-73% מהעסקים הביעו חששות גבוהים או בינוניים. בין ענפי המשק האחרים ההבדלים בהיקף החששות לפגיעה כלכלית היו קטנים יחסית.

הבדלים ניכרים בהיקף החששות נמצאו בהבחנה על פי גודל העסק. רמת החששות הגבוהה ביותר הייתה בעסקים הזעירים המעסיקים עד 5 עובדים-60% הביעו חששות גבוהים או בינוניים. שיעור החששות הגבוהים והבינוניים ירד ל-47% בקרב העסקים הקטנים המעסיקים בין 6 ל-10 עובדים, וירד עד ל-31% בעסקים המעסיקים בין 40 ל-100 עובדים (ראה לוח 8).

לוח 8: הערכת הגידול בסיכון הכלכלי בעקבות הנהגת מסגרות האשראי החדשות לפי מספר מועסקים,

באחוזים

סה"כ	בכלל לא או במידה מעטה	במידה רבה או בינונית	עד 5
100%	40.3	59.7	5
100%	52.9	47.1	6-10
100%	56.8	43.2	11-40
100%	69.3	30.7	+41
100%	47.3	52.7	סה"כ

הבדלים דומים נמצאו גם בשאלה שבדקה את תפיסת הסיכונים על פי גובה המחזור העסקי של העסק בשנת 2005 (ראה לוח 9).

לוח 9: הערכת הגידול בסיכון הכלכלי בעקבות הנהגת מסגרות האשראי החדשות לפי מחזור עסקי בשנת 2005, באחוזים

מחזור בש"ח	במידה רבה או בינונית	בכלל לא או במידה מעטה	סה"כ
עד מיליון ש"ח	66.0	34.0	100%
מיליון עד 5 מיליון	52.6	47.4	100%
5 מיליון עד 25 מיליון	39.6	60.4	100%
25 מיליון ויותר	19.3	80.7	100%
סה"כ	53.6	46.4	100%

בעסקים הקטנים שהיקף ההכנסות השנתי שלהם אינו עולה על מיליון, שיעור החוששים, במידה רבה או בינונית, מהשינוי במסגרות האשראי היה גבוה והגיע ל-66%. שיעור החוששים ירד ל-53% בעסקים שהמחזור שלהם נע בין 1 ל-5 מיליון ש"ח, ירד ל-40% בעסקים עם היקף מחזור שנע בין 5 ל-25 מיליון ש"ח, וירד עד 19% בעסקים הגדולים בעלי היקף מחזור של יותר מ-25 מיליון ש"ח לשנה.

מדד כולל

לצורך בחינת רמת הסיכון הכוללת של העסק, נבנה מדד הבודק את רמת ההתנסות השלילית והחששות של העסק מהיבטים שונים הקשורים למסגרות האשראי החדשות. המדד כלל את שמונת המימדים הבאים: הערכה שמסגרות האשראי החדשות יגבירו במידה רבה את הסיכון הכלכלי של העסק; שער הריבית במסגרת האשראי החדשה גבוהה מהשער הישן; העסק קיבל הלוואת גישור מהבנק; העסק לקח הלוואה חוץ בנקאית; העסק חורג ממסגרת האשראי החדשה; העסק מעריך שהוא לא יצליח בעתיד הקרוב לעמוד במסגרות האשראי החדשות; העסק מדווח על עלייה במספר הצ'קים החוזרים של לקוחות; העסק מדווח שהבנקים לא כיבדו צ'קים שלו.

נמצא כי 39% מהעסקים לא היו חשופים לאף אחד מהסיכונים שהוגדרו. השאר התפלגו בין 26% שהיו חשופים לסיכון אחד, 23% שהיו חשופים לשנים עד שלושה סיכונים ו-12% שהיו חשופים לארבעה עד שבעה סיכונים (ראה לוח 10).

לוח 10: מספר הסיכונים הכלכליים בעקבות השינוי במסגרות האשראי, באחוזים

0	39.2
1	25.9
2 עד 3	22.6
4 עד 7	12.4
סה"כ	100%
ממוצע סיכונים	1.4

כצפוי נמצא קשר חזק בין מספר הסיכונים הכלכליים שהעסק מדווח עליהם לבין הערכת המצב הכלכלי שלו. בעסקים שהגדירו את מצבם כטוב מאד, רק 6% דיווחו על שני סיכונים או יותר (מתוך 8 שנבדקו) זאת בהשוואה ל-73% בעסקים שהגדירו את מצבם הכלכלי כלא טוב (ראה לוח 11).

לוח 11: מספר הסיכונים הקשורים לשינוי מסגרות האשראי לפי מצב כלכלי עסקי, באחוזים וממוצעים

מצב כלכלי	מספר סיכונים			
	0	1	+2	סה"כ
טוב מאד	55.4	39.1	5.5	100%
טוב	51.5	25.8	22.6	100%
בינוני	24.0	24.1	51.9	100%
לא כל כך טוב	9.6	17.7	72.7	100%
סה"כ	38.0	26.4	35.6	100%

נמצאו הבדלים ברמת הסיכונים בהבחנה על פי מחוז. המחוזות שהעסקים הממוקמים בהם נחשפו לסיכונים הרבים ביותר, כתוצאה מהשינויים במסגרות האשראי, היו מחוזות הדרום והצפון. המחוזות שבהם רמת הסיכונים הייתה נמוכה יחסית היו מחוזות תל אביב וירושלים (ראה לוח 12).

לוח 12: מספר הסיכונים הקשורים לשינוי מסגרות האשראי לפי מחוז, באחוזים וממוצעים

מחוז	מספר הסיכונים			ממוצע
	0	1	+2	
דרום	24.1	26.1	49.8	2.0
צפון	22.4	31.1	46.5	1.8
מרכז	27.9	31.6	40.5	1.8
חיפה	36.7	22.9	40.4	1.3
ירושלים	59.3	10.1	30.6	1.0
תל אביב	57.8	24.4	17.8	0.9
סה"כ	39.1	25.9	35.0	1.4

בהבחנה על פי ענפי המשק נמצא שיעור גבוה של סיכונים בענפי הבנייה, החקלאות והאירוח והאוכל. רמה נמוכה של סיכונים איפיינה את ענפי השירותים העסקיים, התעשייה, התחבורה והתקשורת והמסחר (ראה לוח 13).

לוח 13: מספר הסיכונים הקשורים לשינוי מסגרות האשראי לפי ענפי המשק, באחוזים וממוצעים

ענפי המשק	מספר הסיכונים			ממוצע
	0	1	+2	
בנייה	23.8	30.6	45.6	1.8
אחרים	20.6	45.1	34.3	1.7
חקלאות	42.0	17.9	40.1	1.7
אירוח ואוכל	43.6	11.0	45.4	1.6
מסחר	38.0	35.4	26.6	1.3
תחבורה ותקשורת	43.0	17.6	39.4	1.3
תעשייה	49.2	21.2	29.7	1.3
שירותים עסקיים	48.1	19.5	32.5	1.2
סה"כ	39.1	25.9	35.0	1.4

רמת הסיכונים, הנובעים מהשינויים במסגרות האשראי, הייתה קשורה לגודל העסק, גם למספר המועסקים בו, אך עוד יותר לגודל המחזור (ראה לוח 14). ממוצע הסיכונים בעסקים הקטנים, שהיקף המחזור שלהם היה פחות ממיליון ש"ח לשנה, עמד על 1.9, והוא ירד בהתמדה עד ל-0.2 בלבד בעסקים הגדולים שהיקף המחזור שלהם עמד על 50 מיליון ויותר.

לוח 14: מספר הסיכונים הקשורים לשינוי מסגרות האשראי לפי גודל מחזור, באחוזים וממוצעים

מספר הסיכונים					
ממוצע	סה"כ	+2	1	0	
1.9	100%	48.4	22.8	28.8	עד מיליון
1.6	100%	38.5	28.3	33.2	מיליון עד 5 מיליון
1.2	100%	29.7	25.3	45.0	5 מיליון עד 10 מיליון
0.8	100%	14.5	33.2	52.3	10 מיליון עד 25 מיליון
0.7	100%	15.4	35.9	48.7	25 מיליון עד 50 מיליון
0.2	100%	7.2	3.6	89.2	יותר מ- 50 מיליון
1.6	100%	38.3	26.4	35.3	סה"כ

קשר נמצא גם בין השינויים בהיקף מסגרות האשראי, במעבר מהמסגרות הישנות לחדשות, לבין מספר הסיכונים. 71% מהעסקים, שדיווחו על צמצום במסגרת האשראי החדשה שלהם בהשוואה למסגרת האשראי הישנה, דיווחו על מספר גבוה של סיכונים הנובעים משינוי במסגרות האשראי, והממוצע בקרב עסקים אלה עמד על קרוב ל-3 סיכונים (ראה לוח 15). השיעור בקרב העסקים, שלא חל שינוי בהיקף מסגרות האשראי שלהם ושדיווחו על שני סיכונים ויותר, הגיע ל-41% והוא ירד ל-25% בקרב העסקים שמסגרות האשראי שלהם גדלו. ניתן ללמוד מכך שהבנקים צמצמו את מסגרות האשראי לעסקים חלשים שסבלו מקשיים כלכליים, עובדה שהגבירה את הסיכון הכלכלי שלהם.

לוח 15: מספר הסיכונים הקשורים לשינוי מסגרות האשראי לפי גודל מחזור, באחוזים וממוצעים

מספר הסיכונים					שינויים במסגרת אשראי
ממוצע	סה"כ	+2	1	0	
2.7	100%	70.9	19.7	9.3	מסגרת האשראי קטנה
1.8	100%	40.9	35.5	23.6	מסגרת האשראי גדלה
1.1	100%	24.5	26.1	49.4	מסגרת האשראי ללא שינוי
1.5	100%	35.3	28.1	36.5	סה"כ

דיון וסיכום

תהליך ההטמעה של הסדרי האשראי החדשים התגלה כתהליך מורכב שחלק מהעסקים התקשו בהשמתו. בחודש דצמבר 2006, כחמישה חודשים לאחר הפעלת התוכנית ביולי 2006, נמצא כי 22% מהעסקים עדיין לא הסדירו באופן מלא את הסדרי האשראי שלהם. 14% דיווחו שאין להם מסגרת אשראי ועוד 8% דיווחו על כך שמסגרת האשראי נקבעה חד צדדית על ידי הבנק. רוב העסקים שלא חתמו עד ביצוע הסקר על מסגרות האשראי החדשות דיווחו שהסיבה לכך היא שהם אינם זקוקים לאשראי. בניכוי עסקים אלה, 7% מכלל העסקים עדיין לא הסדירו את מסגרות האשראי החדשות שלהם נכון לחודש דצמבר 2006. חלק מהעסקים האחרים שלא חתמו על מסגרות אשראי חדשות היו מעוניינים לעשות זאת, אך הבנקים סרבו לחתום איתם על הסכם מאחר והחשבונות שלהם הוגדרו כמוגבלים. עסקים אחרים לא חתמו על ההסכמים עקב חוסר מודעות או מאחר ועדיין לא התפנו לכך. ממצאים אלה, וממצאים נוספים על רמת החששות הגבוהה באזור הצפון מהשלכות שליליות של ההסדרים החדשים על המצב הכלכלי של העסקים, תומכים, לפחות חלקית, במדיניות שהנחתה את משרדי האוצר והתמ"ת לדחות את המימוש הסופי של איסור החריגות ממסגרות האשראי לחודש יולי 2007, גם בעקבות המלחמה וגם עקב העיכובים בהסדרת מסגרות אשראי חדשות של חלק לא מבוטל מהעסקים.

הנתונים בטה"כ מצביעים על רמת חששות ניכרת של עסקים מהשינויים במסגרות האשראי. נטייה זו באה לידי ביטוי במספר מימדים. ראשית, כשליש מהעסקים ציינו כי הם מאד חוששים מהשינוי ואם מוספים לכך את המעסיקים שהביעו רמה בינונית של חששות, הרי למעלה ממחצית העסקים חוששים מהשינוי. רמת החששות הגבוהה יכולה להיות מוסברת בכך שקרוב למחצית מהעסקים דיווחו שהם נהגו לחרוג לעיתים מזומנות ממסגרות האשראי הישנות.

רמת החששות הגבוהה באה לידי ביטוי גם בהערכות העסקים באשר לחריגה ממסגרות האשראי החדשות. רק 35% מהעסקים העריכו בביטחון שהם לא יחרגו בעתיד הקרוב ממסגרות אלה. מחצית מהעסקים העריכו כי הם כנראה יעמדו במסגרות, אך הם לא היו בטוחים בכך והשאר - 14%, היו בטוחים למדי שהם לא יעמדו במסגרות האשראי החדשות. גם נתונים אלה מצביעים על רמה ניכרת של חששות באשר להשפעה האפשרית של השינוי על ההתנהלות העסקית.

אזור הצפון התאפיין, בהשוואה לאזורים האחרים, ברמה גבוהה יחסית של חששות. רמת החששות באזור הצפון הייתה גבוהה גם מהרמה שאיפיינה את מחוז חיפה וגם מהרמה שנמצאה במחוז הדרום. ניתן ללמוד מכך, להערכתנו, כי למלחמה שהתנהלה בצפון בחודשים יולי-אוגוסט היו השלכות על רמת החששות של העסקים, בעיקר כאשר נזקי המלחמה השתלבו בפריפריאליות של העסקים הממוקמים בצפון.

רמה גבוהה של חששות מפגיעת השינויים במסגרות האשראי בעסקים איפיינה יותר את העסקים הקטנים. שעור העסקים שהביעו רמה גבוהה של חששות בעסקים הקטנים המעסיקים עד 5 עובדים היה כפול מזה

שנמצא בעסקים הגדולים יותר המעסיקים בין 40 ל-100 עובדים. הממצאים היו אף חדים יותר בהבחנה על פי גודל המחזור. בעסקים הקטנים שהמחזור שלהם קטן ממיליון ש"ח, שיעור העסקים הדיווחו על רמה גבוהה של חששות הגיע 67% בהשוואה ל- 20% בלבד בעסקים שהמחזור שלהם גדול מ-25 מיליון ש"ח.

ממצאים אלה מאמתים את ההערכה המוקדמת שבמידה ויהיו עסקים שייפגעו מההחלטה על איסור החריגה ממסגרות אשראי, הם יהיו במרבית המקרים עסקים קטנים. בנוסף, נמצאה רמה גבוהה במיוחד של חששות בעסקים בענפי הבנייה. עסקים בענפים אלה חששו במיוחד מהשלכות השינויים במסגרות האשראי.

השאלה היא באיזו מידה החששות שהביעו חלק ניכר מהעסקים מעוגנות במציאות. הציפיות של בנק ישראל היו שהסדרי האשראי החדשים לא יפגעו בהיקף הכולל של האשראי שהעסקים מקבלים מהבנקים, אלא רק ישנו את ההתנהלות הכספית וימנעו חריגות שעלותן גבוהה. כלומר, הציפיות היו שהיקף האשראי שניתן לעסקים במסגרות האשראי החדשות לא יקטן וכי עסקים בסה"כ ישלמו פחות ריבית על האשראי שהם מקבלים מהבנקים. הציפיות התבססו על ההנחה שבהסדרים החדשים אין לבנקים תמריץ להגביל את מסגרות האשראי על מנת לגבות ריבית גבוהה יותר על חריגות ממסגרות אלו.

הממצאים מאמתים את ההנחה הראשונה בדבר הגדלת מסגרות האשראי. 30% מהעסקים דיווחו על הגדלת מסגרת האשראי בהשוואה ל-13% שמסגרת האשראי שלהם קטנה.

הממצאים פחות ברורים לגבי ההיקף הכולל של הריבית שעסקים משלמים עבור מימון האשראי שהם מקבלים מהבנקים. אחת הטענות, של המתנגדים לשינויים במסגרות האשראי, הייתה שהבנקים יעלו את הריבית על מסגרות האשראי החדשות, בהשוואה למסגרות הישנות, זאת במטרה לכסות על צמצום הרווחים כתוצאה מביטול הריביות הגבוהות על החריגות במסגרות האשראי הישנות. החשש היה שהריבית הכוללת שישלמו עסקים על האשראי שיקבלו מהבנק תהיה בסופו של חשבון גבוהה מזו ששולמה בעבר.

הממצאים מצביעים על כך שלחששות אלה היה לפחות בסיס חלקי. שליש מהעסקים דיווחו כי שיעור הריבית במסגרת האשראי החדשה בבנק העיקרי הוא גבוה מזה ששולם בעבר במסגרת האשראי הישנה, ורק כ-10% דיווחו על ירידה בשיעור הריבית במסגרת האשראי החדשה.

אין בידנו מספיק נתונים על מנת לקבוע האם בסה"כ חל גידול בהיקף האשראי הכולל שניתן לעסקים, כולל האשראי הניתן במסגרת החריגות, והאם ירד היקף הריבית הכולל שעסקים משלמים עבור האשראי הניתן להם על ידי הבנקים. על פי אומדן מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת, ההיקף הכולל של תוספת האשראי הניתן לעסקים, המעסיקים בין עובד אחד ל-100 עובדים, במסגרת מסגרות האשראי המאושרות החדשות, עמד על 3,329 מיליארד ש"ח, ממוצע של 23,400 ש"ח לעסק. עם זאת, לא ניתן להסיק מנתונים אלה על היקף השינויים באשראי שניתן בפועל מאחר ואין בידנו נתונים לגבי היקף החריגות ממסגרות האשראי המאושרות שניתנו בעבר לעסקים אלה.

עקב כך, מתעורר קושי גם להעריך את היקף הריבית הכוללת המשולמת על ידי העסקים. מצד אחד, עסקים רבים ישלמו פחות רבית על חריגות ממסגרות האשראי מאחר וחריגה כזו אינה מותרת על פי התקנות החדשות. מצד שני, בחלק לא מבוטל מהמקרים דיווחו עסקים על עלייה בשיעור הריבית המשולמת על ידם עבור האשראי הניתן להם במסגרות המאושרות.

שאלת ההשלכות של השינוי במסגרות האשראי החדשות על ההתנהלות העסקית בפועל של עסקים נבדקה בסקר באמצעות סדרה של שאלות. יש להקדים ולומר שחלק מהתופעות שהתגלו אינן נובעות בהכרח רק מהשפעת השינוי במסגרות האשראי. במסגרת זו נבדקה החריגה ממסגרות האשראי החדשות, לקיחת הלוואות גישור והלוואות בשוק האפור והחזרת צ'קים של העסק ושל לקוחות העסק. הנתונים שדווחו מצביעים על היקף ניכר של עסקים שדיווחו על עלייה במספר הצ'קים שחזרו-הן צ'קים של לקוחות והן צ'קים שהעסק נתן, ועל לקיחת הלוואות גישור והלוואות חוץ בנקאיות. בנוסף, 8% מהעסקים שחתמו על מסגרות אשראי חדשות דיווחו שהם כבר הספיקו לחרוג ממסגרות אלה וכפי שצוין, 12% נוספים מאמינים שהם יאלצו לחרוג בקרוב מהמסגרות. בבדיקה כוללת נמצא כי 60% מהעסקים נמצאים לפחות בסיכון כלכלי אחד- חריגה ממסגרות אשראי, החזרת צ'קים, לקיחת הלוואות, עלייה בשיעור הריבית המשולמת וחששות גבוהים מהשלכות התוכנית.

נמצא קשר בין הקשיים של העסקים בפועל, כפי שבאו לידי ביטוי בדיווחים של העסקים, לבין התחושה הסובייקטיבית של המנהלים בעסקים שהשינויים במסגרות האשראי החדשות יפגעו בעסק מבחינה כלכלית. עסקים שדיווחו שלא פתחו להם מסגרת אשראי חדשה בגלל שהחשבון מוגבל, שכבר הספיקו לחרוג ממסגרת האשראי החדשה, שהעלו להם את הריבית במסגרת האשראי החדשה, שלקחו הלוואות חוץ בנקאיות ושהבנקים החזירו צ'קים של העסק, דיווחו על רמה הרבה יותר גבוהה חששות מהשינוי במסגרות האשראי.

לסיכום, בסה"כ הממצאים אינם חד משמעיים. רוב העסקים, על פי דיווחיהם, יילמדו לנהל את עסקיהם ללא חריגות, בעיקר לאור העובדה שחלקם מדווח על הגדלת מסגרות האשראי החדשות. עם זאת, נראה שקיימים עסקים שההסדרים החדשים יכבידו עליהם, בעיקר עסקים שמצבם הכלכלי רעוע והם מתקשים להשיג מימון אלטרנטיבי שלא באמצעות מסגרות האשראי הבנקאיות.